

TÜRKİYE'DE 1974-1988 DÖNEMİNDE MEVDUAT HACMİ, EFEKTİF PARA, FAİZ VE ENFLASYON ORANLARINDA DEĞİŞMELER VE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Neyran ORHUNBİLGE(*)
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÇATALCA(*)

ÖZET

Türkiye'de 1978-79 yıllarında girilen hızlı enflasyon sürecinde tasarrufların, altın, döviz, gayrimenkul ve hatta dayanıklı tüketim mallarına kaydığı ve bu durumun da enflasyonun yeniden körüklenmesine neden olduğu açıktır. Bu gelişmeler üzerine, tasarrufların yatırım kaynağı olabilmesini sağlamak için özellikle 1981 yılından başlamak üzere vadeli tasarruf mevduatı faiz oranlarında önemli artışlar yapılmış ve nihayet 1988 yılı sonlarına doğru "serbest faiz" dönemine girilmiştir.

Bu çalışmada da bütün bu değişikliklerin etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bunun için, 1974-1988 döneminde toplam mevduat, vadeli tasarruf mevduatı, efektif para, vadeli tasarruf mevduatı faiz ve enflasyon oranlarının önce genel eğilimleri; daha sonra vadeli mevduatın, açıklayıcı değişken olan faiz ve efektif paradan ne ölçüde etkilendiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bulunan sonuçlar, özellikle faiz oranlarının tasarruf mevduatındaki reel artışları belirleyen önemli bir değişken olarak saptanmış olması açısından gerçekten ilginçtir.

(*) İ.Ü. İşletme Fakültesi Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı.
(Aralık 1994'te basılmıştır)

THE CHANGES IN DEPOSIT VOLUME, CURRENCY IN CIRCULATION, INTEREST AND INFLATION RATES IN THE PERIOD OF 1974 - 1980 IN TURKEY AND THE EFFECTS OF THESE CHANGES

SUMMARY

The period of high-rated inflation that Turkey has been facing since 1978-79 caused savings to shift towards gold, foreign exchange, real-estate and even durable goods; while this of course, further increased inflation in return. Under these conditions, in order to be able to use savings as a source of investment, especially after 1981, consequential increases were made in the interest rates of deposits; and the period of "free interest" has been started by the end of 1988.

This study aims to reveal all the effects of these changes. To do this, first of all, the general trend of total deposits, time deposits, currency in circulation and the interest and inflation rates in the period of 1974-1988 is analysed. Then, how much the dependent variable time deposits is affected from the explanatory variables interest rate and currency in circulation, is examined. The results of the study are especially interesting in the sense that they reveal the fact that the interest rate is an important variable in explaining the real increases in deposits.

I. GİRİŞ

1. Konunun Önemi:

Özellikle 1978-79 yıllarında, petrol fiyatlarındaki önemli artışlara da bağlı olarak ülke ekonomisinin gösterdiği olumsuz gelişmeler hızlı bir enflasyon sürecini başlatmıştır. Bu hızlı enflasyon karşısında tasarruflar altın, döviz, gayrimenkul ve hatta dayanıklı tüketim mallarına kayarak enflasyonun yeniden körüklenmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler üzerine, tasarrufların bankalara çekilebilmesini, dolayısıyla yatırım kaynağı olabilmesini sağlamak için özellikle vadeli tasarruf mevduatı faizlerinin artırılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1981 yılından başlamak üzere faiz oranlarında önemli artışlar yapılmış ve özellikle 1988 yılı sonlarında enflasyonun % 75'lere çıkmasıyla faiz oranlarının -yükselme anlamında olan - serbest bırakılması kararı alınarak tasarrufların bankalara dönüşü sağlanmaya çalışılmıştır.

2. Çalışmanın Kapsamı:

Bütün bu değişikliklerin etkilerini ortaya çıkarabilmek amacıyla yapılan bu çalışmada, 1974-1988 döneminde toplam mevduat, vadeli tasarruf mevduatı, efektif para, vadeli tasarruf mevduatı faiz ve enflasyon oranlarının seyri incelenmekte ve özellikle faiz oranlarının vadeli tasarruf mevduatı üzerindeki etkisi araştırılmaktadır⁽¹⁾. Kuşkusuz efektif para kavramından, emisyon, dolaşımdaki banknot ve ufaklık toplamının anlaşılması gerekeceği açıktır.

Bu çerçeveye içersinde "efektif para" değişkeninin ayrıca önem taşıdığı belirtilmelidir. Nitekim, "Basit para çarpanı" modellerinin temelini "efektif para artışının mevduat artışına neden olması" oluşturur⁽²⁾. Bu bakımdan efektif paranın mevduat ile ilgili bir analizde önemli bir değişken olarak incelenmesi gerekir. Ancak, yüksek enflasyon ortamında genellikle bütçe açığı ve kamu harcamaları finansmanı için başvurulmuş emisyon artışı enflasyonu bir yandan hızlandırırken, fiyat artışları da tasarrufları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, enflasyonist ortamlarda efektif para artışlarının beklendiği şekilde mevduat artışı yaratması doğal olarak güçleşmektedir.

Bir diğer önemli değişken de tasarrufun kaynağı olan "kullanılabilir gelir"dir. Kullanılabilir gelirden tasarruf edilebilir artışlar faizlerin reel getirisi de cazip olduğu sürece altın, döviz, gayrimenkul gibi tasarruf araçları yerine mevduat olarak bankalara kayabilir ve ekonomiye canlandırıcı bir nitelik kazandırabilir. Ancak, Türkiye'de transfer ödemeleri konusunda ayrıntılı hesap yapılamadığı için şahsi gelir ve şahsi gelirden vasitasız vergilerin çıkarılması ile bulunan kullanılabilir gelir rakamlarına milli gelir hesaplarında yer verilmemektedir⁽³⁾. Bu nedenle, bu önemli değişken çalışmamızın kapsamına alınamamıştır.

Böylece, toplam mevduat, vadeli tasarruf mevduatı, efektif para, faiz ve enflasyon oranlarının önce analiz dönemindeki genel eğilimleri birbiriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiş; daha sonra mevduatın, açıklayıcı değişken olan faiz ve efektif paradan ne ölçüde etkilendiğini ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu arada, faiz oranlarının tasarruf sahiplerini enflasyon karşısında ne denli koruyabildiğine de ayrıca yer verilmiştir.

(1) Yatırım kaynağı olarak düşünülmemeyeceği için vadesiz tasarruf mevduatı araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

(2) Mükerrrem Hiç, Türkiye'de Mevduat Artışının Seyri ve Bu Artışın Rol Oynayan Bellibaşlı Faktörler, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969, S. 19.

(3) Kenan Gürtan, Türkiye'de Ekonomik Yapı Problemleri C. I, Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1984, S. 151.

II. TOPLAM MEVDUAT, VADELİ TASARRUF MEVDUATI, EFEKTİF PARA, VADELİ MEVDUAT FAİZ ORANI VE ENFLASYON ORANINDA 1974-1988 DÖNEMİNDEKİ DEĞİŞMELER

Bu değişkenler içerisinde parasal olarak ifade edilen toplam mevduat, vadeli tasarruf mevduatı ve efektif para değişkenleri⁽⁴⁾, cari fiyatlarla olan değerler yanında deflate edilmiş seriler olarak da incelenmiştir. Kuşkusuz, bu değişkenlerdeki gerçek (reel) değişmelerin ne düzeyde olduğunu ortaya koymak için ilgili verilerin sabit fiyatlarla ifade edilmesi zorunludur⁽⁵⁾. Analiz dönemine ait bütün veriler topluca Tablo: 1'de verilmiştir.

Bütün değişkenlerin 1974-1988 dönemindeki genel eğilimlerini belirlemek için en küçük kareler yöntemiyle çeşitli fonksiyon tipleri denenmiştir. Doğrusal, ikinci ve üçüncü dereceden polinom⁽⁶⁾ ve üstel modellerden, gözlem değerleriyle teorik değerler arasındaki farkların kareleri toplamını $\Sigma (y-y')^2$ minimum kılan fonksiyonun, ilgili değişkenin genel eğilimini gösterdiği kabul edilmiştir. Bununla ilgili sonuçlar Tablo: 2'de gösterilmektedir.

-
- (4) Bilindiği gibi toplam mevduat, vadeli tasarruf mevduatı ve efektif para hesabında kullanılan veriler resmi yayınlarda yılsonları itibariyle kümülatif olarak verildiği için yıllık baza çevrilmiştir.
- (5) Deflatör olarak, Cari Fiyatlarla G.S.M.H. x 100 olarak hesaplanan "zumni fiyat deflatörü" kullanılmıştır.
- (6) Üçüncü dereceden polinom özel durumu olan belirli değişkenler için denenmiştir.

TABLE: 1
TÜRKİYE'DE TOPLAM MEVDUAT, VADELİ TASARRUF MEVDUATI, EFEKTİF PARA,
VADELİ TASARRUF MEVDUATI FAİZİ VE ENFLASYON ORANLARI
(1974 - 1988)

YILLAR	TOPLAM MEVDUAT (MİLYON TL.)			VADELİ TASARRUF MEVDUATI (MİLYON TL.)			EFEKTİF PARA (MİLYON TL.)			Enflas. (**) Oranı (%)	
	Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla		Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla		Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla			
1974	10 926	4 298		4 151	1 633		5 451	2 144		7,5	28,4
1975	18 262	6 182		5 323	1 802		6 754	2 286		7,5	16,2
1976	10 328	2 995		389	113		9 566	2 774		7,5	16,7
1977	23 269	5 421		3 579	834		20 490	4 774		7,5	24,5
1978	30 881	5 005		10 012	1 623		30 868	5 005		12,6	43,8
1979	77 909	7 380		38 534	3 650		49 847	4 722		17,2	71,1
1980	145 256	6 751		72 199	3 355		73 825	3 431		21,0	103,8
1981	512 647	16 792		507 455	16 622		63 140	2 068		44,1	41,9
1982	593 054	15 245		543 670	13 975		131 230	3 373		41,0	27,4
1983	422 111	8 474		130 340	2 617		135 670	2 724		40,0	28,1
1984	1 354 084	18 099		1 473 431	19 694		187 982	2 513		44,1	50,2
1985	1 962 400	18 275		1 824 322	16 989		275 860	2 569		47,6	43,5
1986	1 817 235	12 929		1 430 591	10 178		403 803	2 873		41,0	30,9
1987	2 008 446	10 310		1 327 429	6 814		859 551	4 412		43,0	38,6
1988	7 054 514	22 166		6 184 953	19 434		1 360 563	4 275		59,2	63,4

KAYNAK: D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllıkları - D.İ.E., Aylık İstatistik Bültenleri - T. Bankalar Birliği, Yıllık Raporlar - T.C. Merkez Bankası, İstatistik ve Değerlendirme Bültenleri.

(*) 1 aylık, 3 aylık, 6 aylık ve 12 aylık (1 yıllık) vadeli mevduata ait faiz oranlarının, vadeleri tartı olmak üzere tartılı aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

(**) Zimni fiyat deflatörüdür.

TABLO: 2
DEĞİŞKENLERİN TRENDLERİ

TOPLAM MEVDUAT:

- Cari Fiyatlarla: $\log Y = 3.8982 + 0.2066 X$
- Sabit Fiyatlarla: $\log Y = 3.6134 + 0.0491 X$

VADELİ TASARRUF MEVDUATI:

- Cari Fiyatlarla: $\log Y = 3.1570 + 0.2632 X$
- Sabit Fiyatlarla: $\log Y = 2,8723 + 0,1057 X$

EFEKTİF PARA:

- Cari Fiyatlarla: $\log Y = 3.7784 + 0.2066 X$
- Sabit Fiyatlarla: $Y = 1666.75 + 1495.88X - 266.09X^2 + 12.51X^3$

FAİZ ORANI:

$$Y = 2.81 + 3.80 X$$

ENFLASYON ORANI:

$$Y = 7.550 + 20.29X - 2.87X^2 - 0.12X^3$$

Tablo'da dikkati çeken başlıca noktalar şöyle özetlenebilir:

1) Cari fiyatlarla toplam mevduat, vadeli tasarruf mevduatı ve efektif paranın trendleri **üstel fonksiyona** uymaktadır. Gözönüne alınan dönemin hızlı fiyat artışlarının etkisini taşıyan bu üç parasal değişkenin böyle bir eğilim göstermesini doğal karşılamak gerekir.

Logaritmik olarak a parametreleri karşılaştırıldığında doğal olarak toplam mevduat vadeli tasarruf mevduatının üzerinde kalmıştır. Genel olarak gelişme hızlarını % olarak göstermek üzere logaritmik ifadeli b/a oranları karşılaştırıldığında, tasarruf mevduatının % 3'lük bir üstünlük gösterdiği anlaşılmaktadır. Cari fiyatlarla efektif para ise toplam mevduatın altında, vadeli mevduatın da üzerinde kalmıştır. Gelişme hızı açısından ise toplam mevduatla aynı düzeyde, vadeli tasarruf mevduatının % 2.8 kadar altında yer almaktadır.

2) Parasal değişkenler, sabit fiyatlara çevrildiğinde ise, durum şöyledir:

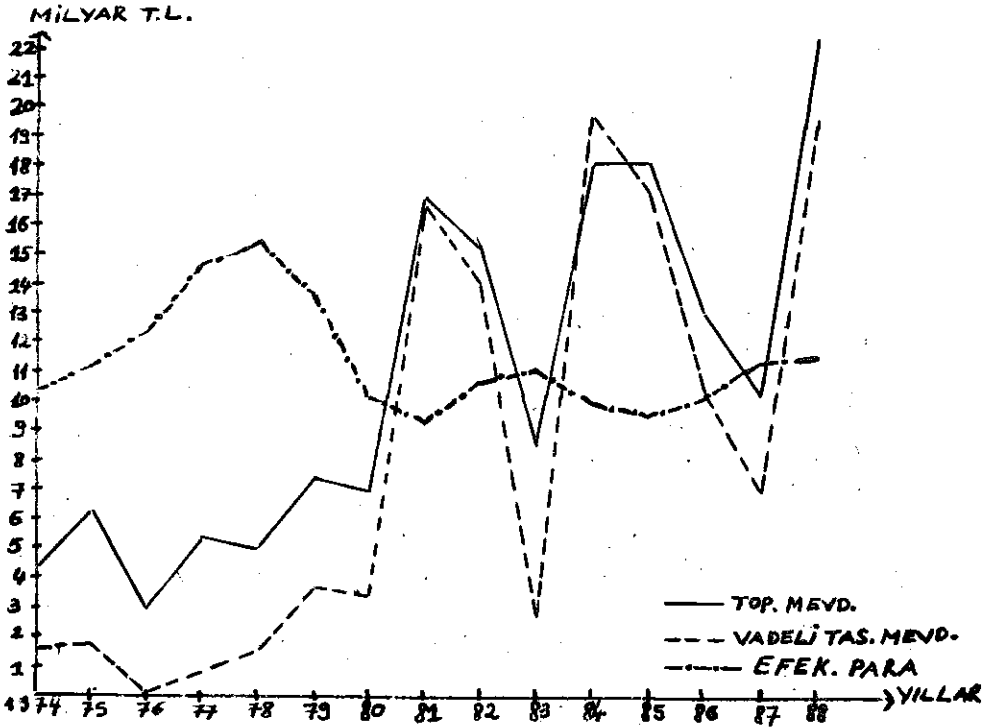
i - Sabit fiyatlarla toplam ve vadeli tasarruf mevduatının trendlerinin yine **üstel fonksiyona** uyduğu görülmektedir. Ancak, her bir mevduat kategorisinde, sabit fiyatlı serilerin artış hızı cari fiyatlarla ifade edilenlere göre kuşkusuz daha düşmüştür. Öte yandan, bu defa deflate edilmiş serilere bakıldığında, 1974-1988 döneminde **vadeli tasarruf mevduatı artış**

hızının toplam mevduatının oldukça üzerinde olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim sabit fiyatlarla vadeli tasarruf mevduatının % 3,7 olan gelişme hızı (logaritmik b/a değerleri), sabit fiyatlarla toplam mevduatın % 1.4'lük gelişme hızının hayli üzerindedir. Kuşkusuz bu sonuçta, vadeli tasarruf mevduatı faiz oranlarının yükseltilmiş olmasının payı büyüktür.

ii - Sabit fiyatlarla efektif para serisi için denenen doğrusal, ikinci dereceden ve üstel fonksiyonlara kıyasla üçüncü dereceden polinom en uygun fonksiyon tipi olmuştur. Bu değişkenin analiz dönemindeki genel eğiliminin, uygun fonksiyon tiplerinin benzerliği dikkate alınarak enflasyon oranının gösterdiği trend ile birlikte yorumlanması herhalde daha uygun olacaktır.

Sabit fiyatlarla ifade edilen bu üç değişkenin grafiği de şöyledir:

GRAFİK: 1
SABİT FİYATLARLA TOPLAM MEVDUAT, VADELİ TASARRUF MEVDUATI
VE EFEKTİF PARANIN SEYRİ (1974-1988)

Grafikten de anlaşılacağı gibi reel efektif para hacmi 1980 yılına kadar reel mevduat hacminin üzerinde seyretmiş; yüksek faiz sürecine girilen 1981'den itibaren bu gelişme tersine dönmüştür.

3) Enflasyon oram trendi de, denenen diğer modellere kıyasla **üçüncü dereceden polinoma** uymuştur. Ancak, bu fonksiyon tipinin, diğer değişkenler için seçilen modellere göre daha fazla hata payı içerdiği belirtilmelidir. Nitekim, örneğin 1979-1980 yıllarına ait yüksek enflasyon oranlarının (71,1 ve 103,8 gibi) rolü olduğu açıktır (bkz.: S. 13, Grafik: 4). Bu yıllara ait oranların, ilgili trend analizinde dikkate alınmaması düşünülmüş, ancak Türkiye'nin yaklaşık 10 yıl sonra 1987-88 yıllarında tekrar % 70'lere yaklaşan bir enflasyon sürecine girmesi nedeniyle, bu değerlerin analizin bütününe sağlığı bakımından korunmasına karar verilmiştir.

Enflasyon oranları ile sabit fiyatlarla efektif paranın trendlerine gelinece: Bu iki değişkenin analiz döneminde, artış-azalış ve tekrar artış süreçleri biçiminde özetlenebilecek benzer eğilimleri göstermiş olması gerçekten ilginçtir. Saptanan bu sonuç, yükselen enflasyon dönemlerinde para hacminin reel olarak dahi genişlemiş olduğunu göstermekte; dolayısıyla genel olarak "gevşek bir para politikası"nın enflasyonu nasıl körükleyebileceğini kanıtlamaktadır.

4) Faiz oranı değişkeninin analiz dönemindeki trendi için en uygun fonksiyon tipi **doğrusal** olarak belirlenmiştir. Artış hızını belirlemek üzere hesaplanan % 135,2 büyüklüğündeki b/a oranı, vadeli tasarruf mevduatı faiz oranlarının ne ölçüde yükseltildiğini göstermektedir (Bkz.: S. 13, Grafik: 4).

III. VADELİ TASARRUF MEVDUATI VE İLGİLİ FAKTÖRLER

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi vadeli tasarruf mevduatını etkileyebilecek faktörler arasında şüphesiz başta faiz oranı olmak üzere, efektif para, kullanılabilir gelir ve şube sayısı gibi çeşitli faktörler sayılabilir. Ancak bu aşamada adı geçen faktörlerden yine giriş bölümünde ayrıntılı olarak açıklanan nedenlerden dolayı, sadece faiz oranı ve efektif paranın vadeli tasarruf mevduatı üzerindeki etkisi incelenebilmektedir.

Amaç, tasarruf mevduatındaki gerçek (reel) artışların hangi faktörlerden kaynaklandığını ortaya çıkarmak olduğundan 1974-1988 döneminde incelenen yıllık vadeli tasarruf mevduatıyla efektif para ilişkisi analizine sabit fiyatlarla dahil edilmiştir. Ekonometrik bir araştırma sözkonusu olduğundan özellikle enflasyonist bir ekonomide yapılan böyle bir çalışmanın sabit fiyatlara dayandırılması zorunlu olacaktır.

Çok değişkenli bir regresyon-korelasyon analizine başlamadan önce bağımlı değişkenle her bağımsız değişken arasında ve bağımsız değişkenler arasında basit (ikili) korelasyon katsayılarının incelenmesi gerektiğinden, öncelikle bu katsayılar hesaplanmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre sabit fiyatlarla vadeli tasarruf mevduat ile vadeli tasarruf mevduatı ortalama faiz oranı arasında 0,8633'lük bir doğrusal korelasyon⁽⁷⁾ sabit fiyatlarla efektif para arasında ise -0,2262'lik anlamsız bir korelasyon olduğu belirlenmiştir. Her iki bağımsız değişken faiz oranı ve efektif para arasında ise -0,1107'lik (anlamsız) bir doğrusal korelasyon bulunduğundan bağımsız değişkenler arasında doğrusal bağlantı (multicolinearity) olmadığı anlaşılmıştır.

Çok değişkenli analize geçildiğinde uygulanan aşamalı regresyon yönteminde (stepwise regression) efektif para ile vadeli mevduat arasındaki ilişkinin çok düşük olması nedeniyle sadece bağımsız-açıklayıcı değişken olarak faiz oranı analize girebilmiştir. Ekonometrik bir analiz olduğu için testlerden önce hata terimleri arasında ilişki (otokorelasyon) olmadığının belirlenmesi zorunludur. Aksi halde bilindiği gibi anlamlılık testlerinin uygulanması mümkün değildir. Bu amaçla Durbin-Watson testi yapılmış ve d istatistiği 2,57 olarak bulunmuştur. Test sonucu zaman serilerinde çoğunlukla rastlanan pozitif otokorelasyonun sözkonusu olmadığı anlaşılmıştır⁽⁸⁾.

Daha sonra faiz oranı ile efektif para ("stepwise regression" yöntemiyle analize giremeyen) birlikte açıklayıcı değişken olarak analize sokulmuş, doğal olarak 0,8633 olan basit korelasyon katsayısı ancak 0,8733'e yani % 1 oranında yükselmiştir⁽⁹⁾. Durbin - Watson istatistiğinde de beklendiği gibi (yeni açıklayıcı değişken girdiği için) artış olmuş ve $d = 2,72$ 'ye yükselmiştir. Bu sonuçlara göre reel efektif para artışlarının vadeli mevduatta reel artışlara neden olamadığı anlaşılmaktadır. Aşırı enflasyonist ortamlarda kamu harcamaları ve bütçe açıklarının kapatılması amacıyla arttırılan dolaşımdaki para miktarı doğal olarak bankalardaki tasarruf mevduatlarında reel artış yaratamamaktadır.

Bilindiği gibi regresyon analizinde hataların (e_i) minimizasyonuna dayanan en küçük kareler yöntemi her X değerine ait Y 'ler alt seti varyanslarının eşitliğine (homoscedasticity) dayanmaktadır. Bu varyanslarda

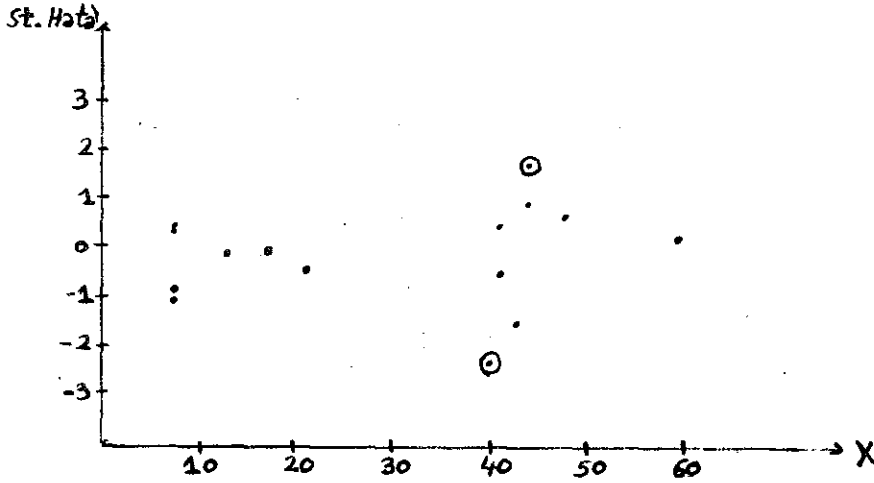
(7) $a = -2362,23$ ($S_a = 1949,34$), $b = 351,10$ ($S_b = 56,92$), standart hata = 3876,55. % 1 için anlamlı ilişki.

(8) % 1 anlamlılık seviyesinde hem pozitif, hem de negatif otokorelasyon testleri yapılmış ve her iki tip otokorelasyona da rastlanmamıştır.

(9) % 2 için anlamlıdır.

eşitsizlik (heteroscedasticity) söz konusu olduğunda tartılı en küçük kareler (weighted least squares) yönteminin kullanılması gerekmektedir. Bu durumu ortaya çıkarmak için bağımsız değişken veya tahmini bağımlı değişkenle standartlaştırılmış hataların ($e/\hat{S}_{yx}$) grafiği çizilmektedir. Nitekim faiz oranlarıyla standartlaştırılmış hataların aşağıdaki grafiği çizildiğinde faiz oranı artarken vadeli mevduatların hatalarının dağılımında, işaretlenmiş olanlar gözönüne alınmazsa, önemli bir varyans heterojenliği olduğu söylenemez. Ayrıca en büyük faiz oranları 47,6 ve 59,2 için, hatalarda azalma gözlenmektedir.

GRAFİK: 2
FAİZ ORANLARI: STANDARTLAŞTIRILMIŞ HATALAR
(En Küçük Kareler Yöntemi)

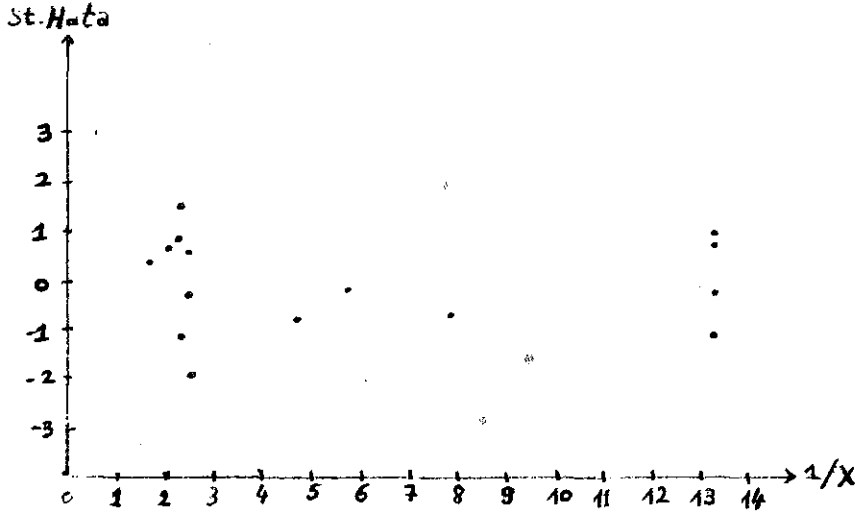

Önemsiz gibi gözükse de bu varyans heterojenliği regresyon analizine dahil edildiğinde yani tartılı en küçük kareler yöntemi⁽¹⁰⁾ uygulandığında doğal olarak regresyon parametreleri değişmekte ve parametrelerin hataları da azalmaktadır⁽¹¹⁾. Tartılı en küçük kareler yöntemiyle bulunan regresyon denklemiyle ortaya çıkan hataların standartlaştırılmış grafiği çizildiğinde zaten çok önemli gözükmeyen varyans heterojenliğinin daha da azaldığı gözlenmektedir.

(10) Tartılı en küçük kareler yöntemi, işletmecilik ve ekonomi alanında genellikle kullanılan $1/X^2$ değeri alınmıştır. Bkz.: J. Neter, W. Wasserman, M.H. Kutner, *Applied Linear Statistical Models*, Richard D. Irwin, Homewood Illinois S. 167-172.

(11) Tartılı en küçük kareler yöntemiyle $a = -1338,48$ ($S_a = 11,17$), $b = 307,31$ ($S_b = 45,45$), standart hata = 109,09 olarak bulunmuştur.

Grafik: 3
FAİZ ORANLARI: STANDARTLAŞTIRILMIŞ HATALAR
(Tartılı En Küçük Kareler Yöntemi)

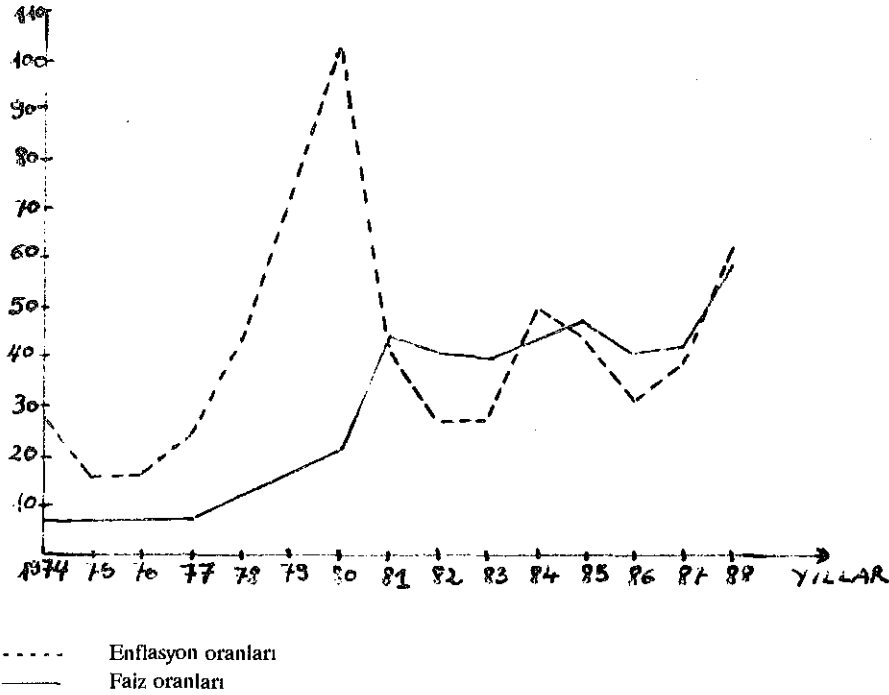

- Yatay eksendeki değerler çok küçük olduğundan grafikte 100 ile çarpılarak gösterilmiştir.

Tüm bu sonuçlar gözönüne alındığında, 1974-1988 döneminde vadeli tasarruf mevduatında reel anlamdaki artışların yaklaşık % 75'lik (belirlilik katsayısı) bölümünün faiz oranlarındaki artışlara bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran küçümsenecek bir oran değildir, ancak vadeli tasarruf mevduatında reel artışlar olabilmesi için halkın tasarruf yapabilir bir refah seviyesine gelmesi ve faiz oranlarının da sürekli olarak enflasyonun üzerinde ve önemli bir reel getiri sağlayacak düzeyde olması gereklidir. Bilindiği gibi ülkemizde özellikle 1978-1986 döneminde ve son iki yılda yaşanan çok yüksek enflasyonların üzerinde faiz uygulamak güçleşmektedir. Zira bu durum kredi faizlerine yansiyacak ve enflasyonun yeniden tırmanmasına, yatırımların azalmasına hatta durmasına neden olabilecektir. Faiz oranları artışının mevduat üzerinde önemli bir etkisi olduğu saptandığına göre bu aşamada faiz oranlarının enflasyon oranlarıyla karşılaştırmasının yapılması, yani bu iki önemli ekonomik değişken arasında 1974-88 döneminde bir paralellik olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Grafik: 4'de de görüldüğü gibi 1974-1981 döneminde faiz oranları enflasyon oranlarının altında seyretmiş ve özellikle 1977 yılına kadar her iki oran da düşük seviyede kalmıştır. 1978-81 döneminde bilinen nedenlerden dolayı enflasyonun çok hızlı artmasına

karşılık faiz oranlarında önemsiz sayılabilecek artışlar olmuştur. 1981-1988 dönemi her iki değişkenin zaman zaman aynı seviyede ama genelde faiz oranlarının enflasyon üzerinde seyretmeye başladığı dönemdir. Sadece 1984 ve 1988 yılında faiz oranları enflasyonun altında kalmıştır. Özellikle 1988 yılında enflasyonun, bu açıdan en kötü yıllardan biri olan 1979 yılı seviyesine yaklaşması faiz oranlarının serbest bırakılması kararının alınmasına neden olmuştur. Vadeli tasarruf mevduatı ile faiz oranı arasındaki ilişkinin yüksek çıkmasında, özellikle son yıllarda enflasyona göre yapılan bu faiz oranı ayarlamalarının (dönem dönem reel getiri sağlayamadığı halde) payının büyük olduğu söylenebilir.

Grafik: 4
1974-88 DÖNEMİNDE İNFLASYON ORANLARI VE VADELİ TASARRUF
MEVDUATI ORTALAMA FAİZ ORANLARI

IV. SONUÇ

Bu çalışmada varılan başlıca sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Cari fiyatlarla toplam mevduat, vadeli tasarruf mevduatı ve efektif paranın incelenen dönemde, enflasyonist eğilimler nedeniyle topluca

hızlı bir artış gösterdiği saptanmıştır. Bu gelişim içerisinde, vadeli tasarruf mevduatının diğerlerine oranla gösterdiği yüksek artış hızı özellikle dikkat çekmektedir. Nitekim, bu değişkenler sabit fiyatlara dönüştürüldüğünde, tasarruf mevduatındaki reel artış hızının da yine diğer değişkenlerden yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, özellikle son yıllarda enflasyonun üzerine de çıkabilmiş olan faiz oranlarının etkisi göstermektedir.

Araştırmada ortaya çıkarılmaya çalışılan bir diğer husus da, vadeli mevduat hacmindeki değişimleri etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi ve bu etkinin ne ölçüde olduğudur. Faiz oranları, efektif para, kullanılabilir gelir gibi büyüklükler tasarruf mevduatını açıklayıcı değişkenler arasında sayılabilir. Ancak, daha önce de ayrıntılı olarak belirtilen nedenlerle sadece faiz oranı ve efektif para analize girebilmiştir. Yapılan ilişki analizinde reel efektif para ile reel tasarruf mevduatı arasında ters yönde fakat çok zayıf, dolayısıyla anlamsız bir korelasyon olduğu saptanmıştır. Böylece, hızlı bir enflasyon sürecinde dolaşımdaki paranın reel anlamda bir tasarruf kaynağı olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, kuşkusuz faiz oranı tasarruf mevduatındaki reel artışları belirleyen önemli bir açıklayıcı değişken niteliği kazanmıştır. Nitekim yaklaşık % 75 olarak saptanan belirlilik katsayısı, faiz oranlarının tasarruf mevduatındaki değişimlerin önemli bir bölümünü açıkladığını ortaya koymaktadır.

Bütün bu bulguların ışığında son olarak şunları ifade etmek mümkündür:

Türkiye'de hızlı bir enflasyon sürecinin yaşandığı 1974-1988 döneminde, faizlerin tasarrufların vadeli mevduat olarak bankalara akmasını sağladığı kesindir. Gerçi, yüksek faiz dönemine girildiği 1981'den itibaren bazı yıllar enflasyonun üzerinde faiz sağlanmış olmakla birlikte, özellikle 1988'de girilen ve faizlerin serbest bırakılmasını beraberinde getiren yüksek enflasyon evresinde faiz oranlarının tasarrufçuya ne ölçüde reel getiri sağladığı tartışma konusudur. Türkiye'de genellikle enflasyonun "var olduğunu" kabul ederek faizleri belirlemek eğiliminin hakim olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak artan kredi maliyetleri yine yüksek enflasyona yol açarak "yüksek faiz-yüksek enflasyon-tekrar yüksek faiz" fasit dairesini ve nihayet "yüksek enflasyon içinde durgunluğu beraberinde getirmiştir. Halbuki esas hedef, enflasyonu kontrol altında tutarak tasarrufçuya daima reel anlamda pozitif bir getiri sağlayacak faiz politikasıyla tasarrufları ekonomiye canlılık kazandıracak biçimde yönlendirmek olmalıdır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- Chatterjee, S.PriceB.; **Regression Analysis by Examples**, John Wiley Sons Inc., New York, 1977.
- Draper N. Smith H.; **Applied Regression Analysis**, John Wiley Sons, Inc., New York, 1981.
- Gürtan, Kenan; **Türkiye'nin Ekonomik Yapı Problemleri**, Cilt I, Güray Matbaacılık, İstanbul, 1984.
- Hiç, Mükerrerem; **Türkiye'de Mevduat Artışının Seyri ve Bu Artışta Rol Oynayan Belli-baş Faktörler**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969.
- Neter J., Wasserman W., Kutner Michael H.; **Applied Linear Statistical Models**, Richard D. Irwin, Inc., Homewood Illinois, 1985.
- Studenmund A.H., Cassidy Henry J.; **Using Econometrics**; Little, Brown and Company, Boston, 1987.

DİĞER YAYINLAR:

- D.İ.E.; **Türkiye İstatistik Yıllıkları - Aylık İstatistik Bültenleri.**
- Türkiye Bankalar Birliği; **Yıllık Raporlar.**
- T.C. Merkez Bankası; **İstatistik ve Değerlendirme Bültenleri.**